

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยการเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญากับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

จิต มีความสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จาก จิต เป็นเหมือนทุกสิ่งทุกอย่าง มีธรรมชาติแผ่ไปในอารมณ์ สร้างความวิจิตรขึ้นได้ มีความเป็นตัวตน สืบต่ออยู่ตลอดเวลา ด้วยความวิจิตรของจิตที่ได้สร้างขึ้น

จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เพราะจิตนั้นรับอารมณ์ทั้งภายนอกและภายในอยู่เสมอ จึงเรียกว่ารู้อารมณ์ มีสภาพเป็นผู้รู้ หรือตัวรับรู้ สิ่งที่เรารับรู้โดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กระทบหรือสัมผัสทางกาย) และธรรมารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ทางใจ

จิตมีชื่อเรียกด้วยอาการหรือธรรมชาติที่ต่างกัน จิต ชื่อว่า มโน เพราะรู้อารมณ์ จิต ชื่อว่า หทัย เป็นสภาวะอยู่ภายใน จิต ชื่อว่า ปันธุระ เพราะ บริสุทธิมีลักษณะรู้แจ้งอารมณ์ อย่างเดียว โดยสภาวะจึงเป็นธรรมชาติบริสุทธิ และจิต ชื่อว่า มนายตนะ เพราะเป็นที่อยู่อาศัยเป็นบ่อเกิดเป็นที่ประชุมและเป็นเหตุจริง

จิตเป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ คือ ได้รับรู้อารมณ์อยู่เสมอ จึงเรียกว่ารู้อารมณ์ การเกิดขึ้นของจิต คือ วิญญาณขันธ์จะเกิดขึ้นโดยไม่มีคุณสมบัติของจิตหรือเจตสิก ซึ่งได้แก่ เวทนา สัญญา และสังขาร ไม่ได้ เพราะจิตเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถรับรู้หรือนึกคิดอะไรได้เลย ดังนั้น จิตและเจตสิก จะแยกจากกันไม่ได้ ต้องเกิดอิงอาศัยกันและกัน จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้น จะต้องมีเจตสิกปรุงแต่งเสมอ

จิตแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ แยกตามชาติประเภท ทำให้เกิดอกุศลจิต อกุศลจิต วิปากจิต และกิริยาจิต รวมเป็น ๘๕ คุณลักษณะ และส่วนที่เป็นภูมิประเภท ทำให้เกิดเป็น กามวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต รวมเป็น ๑๒๑ คุณลักษณะ ซึ่งมีผลให้จิตเป็นอกุศลบ้าง เป็นกุศลบ้าง จนถึงกุศลจิตที่ทำให้ข้ามพ้นอยู่เหนือโลกไม่ต้องวนเวียนให้สังสารวัฏอีก

ลักษณะของจิตในทางพุทธปรัชญา สามารถรับอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน อดีต และอนาคต ได้ นั่นก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ เกิดดับทีละดวง ไม่มีรูปร่างเป็นแต่เพียงพลังงานและอาศัยอยู่ในร่างกายเพื่อที่จะสามารถควบคุมร่างกายให้ไปพร้อมกับจิตได้

จิต คือธรรมชาติที่รู้อารมณ์ หรือธรรมชาติที่ทำหน้าที่ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สึกต่อการสัมผัสถูกต้องทางกาย และรู้สึกนึกคิดทางใจ จิตนี้ไม่ว่าจะเกิดแก่สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา หรือพรหมก็ตาม ย่อมมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ เหมือนกันทั้งสิ้น

จิต เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งที่ไม่เห็น สัมผัสด้วยกายไม่ได้ ไม่มีรูปร่างพื้นฐาน สีสัน วรรณะใด ๆ แต่เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งที่มีอยู่จริง ๆ เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติฝ่ายนามธรรม ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยเหตุอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกฎของธรรมชาติ

อารมณ์ของจิต คือ จิตและเจตสิก มีความเกี่ยวเนื่องกัน เจตสิกจะเกิดขึ้นเพียงลำพังไม่ได้ ถ้าไม่มีจิต แต่จิตยังคงอยู่ได้ ถึงแม้จะไม่มีเจตสิกมาประกอบ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เจตสิกเกิดขึ้นพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต อาศัยวัตถุเดียวกับจิต และสิ่งที่สำคัญคือ ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน มีใจเป็นหัวหน้า ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจ

๕.๑.๒ แนวคิดเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

จิต หมายถึง สภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เปรียบได้กับการเจริญเติบโตของร่างกาย มีการเรียนรู้ สังคมประสบการณ์ ที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น และทางร่างกาย

จิตมีต้นกำเนิดมาจากพระเจ้า แม้เราจะไม่มีความสงสัยว่าวิญญาณมีอยู่จริงหรือไม่ก็ตาม แต่ความสงสัยนี้จะจบลงตรงที่ ทำไมมนุษย์ถึงมีความชัดเจนในจิตเมื่อคิดถึงพระเจ้า

จิตของวิลเลียม เจมส์ มี ๕ ลักษณะ คือ ๑.ความคิดมีลักษณะเป็นของเฉพาะส่วนบุคคล ๒.ภายในความตระหนักรู้ส่วนบุคคลนั้น ความคิดมักจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นนิจสิน ๓.ภายในความตระหนักรู้ส่วนบุคคลนั้น ความคิดมีลักษณะต่อเนื่องตามการสร้างเหตุผล ๔. ความคิดมักจะปรากฏขึ้นมาเพื่อจัดการกับวัตถุต่างๆ อย่างเป็นอิสระในตัวเอง ๕.ความคิดมีลักษณะสนใจในส่วนต่างๆ ของวัตถุในการรวมตัวหรือแยกตัวออกจากวัตถุอื่น และไม่ว่าจะยอมรับหรือว่าปฏิเสธ หรือเลือกที่จะอยู่เฉยๆ ความคิดก็ยังทำงานอยู่ตลอดชั่วระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง

ระดับของจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ทั้ง ๓ ระดับชั้น คือ จิตขั้นผัสสะ (Sensation) คือ การที่เราสามารถรู้ในคุณสมบัติของวัตถุที่ปรากฏเฉพาะเบื้องหน้า โดยผ่านทางความรู้สึก ซึ่งสามารถเรียกได้ว่าเป็นการคุ้นเคย (Acquaintance) กับวัตถุ จิตขั้นประจักษ์

(Perception) คือ การที่จิตมีความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่ปรากฏเฉพาะหน้าโดยตรง โดยมีผัสสะเป็นส่วนหนึ่งของการประจักษ์เสมอไป และมโนคติ คือ การกระทำของเราในการให้ความหมายแก่หัวข้อในการสนทนาเพื่อให้มีความแจ่มชัดและแน่นอน และความคิดที่เป็นผลของมโนคติ

ธรรมชาติของจิตในทัศนะของเจมส์ คือ มีการทำงานแบบการสืบต่อกัน จากจิตดวงหนึ่งไปสู่จิตอีกดวงหนึ่ง เป็นการรับช่วงกันเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ตนเอง เป็นสิ่งที่ปรากฏมีโลก ไม่ได้เป็นสิ่งอยู่นอกเหนือจากโลก จะเห็นได้จากการแสดงออกของความคิด ที่เกิดขึ้นจากพื้นของสิ่งที่ปรากฏในโลก

การทำงานของจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ คือ จิตมีความเป็นไปอย่างกระตือรือร้น (Activity) ไม่ใช่อย่างเฉื่อยชา (Passively) แนวคิดแบบเก่า เชื่อว่า ความรู้เป็นเพียงปฏิกิริยาที่ได้รับจากการประทับของวัตถุภายนอกมาสะสมกันเท่านั้น จึงเป็นการละเลยกิจกรรมของจิตในการจัดการประสบการณ์ จิตมีความสามารถที่จะสร้างและประดิษฐ์ความคิดทั่วไป (General Idea) ของสิ่งต่างๆ โดยแยกจิตภาพต่างๆ ออกจากจิตภาพอื่นๆ ทั้งหมดที่รวมกันอยู่ในจิต

๕.๑.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑. ความหมาย

๑) ความหมายของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

จิตในพุทธปรัชญา หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เพราะจิตนั้นรับอารมณ์ทั้งภายนอกและภายในอยู่เสมอ จึงเรียกว่ารู้อารมณ์ มีสภาพเป็นผู้รู้ หรือตัวรับรู้ สิ่งที่เรารับรู้โดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ(สิ่งที่กระทบหรือสัมผัสทางกาย) และธรรมารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ทางใจ

จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เพราะจิตนั้นรับอารมณ์ทั้งภายนอกและภายในอยู่เสมอ จึงเรียกว่ารู้อารมณ์ มีสภาพเป็นผู้รู้ หรือตัวรับรู้ สิ่งที่เรารับรู้โดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒) ความหมายของจิตในปรัชญาของ วิลเลียม เจมส์

จิต ในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ หมายถึง สภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เปรียบได้กับการเจริญเติบโตของร่างกาย มีการเรียนรู้ สังคมประสบการณ์ ที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น และทางร่างกาย

ธรรมชาติที่เลือกสรรทุกสิ่งที่ได้รับรู้แล้ว และประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และร่างกาย จึงเป็นอวัยวะเครื่องมือสำหรับการเลือกสรรของการรับรู้ การจำและการคิด โดยนัยนี้ จิตจึงไม่มีสถานะเป็นเพียงสิ่งที่รับรู้เฉย ๆ

ความหมายของจิตในพุทธปรัชญากับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีความเหมือนและแตกต่างกัน คือ ทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ยอมรับว่า จิต หมายถึง ธรรมชาติการรับรู้อารมณ์ ส่วนความแตกต่าง คือ การมองความหมายของจิตด้านร่างกาย กล่าวคือ พุทธปรัชญามองว่าจิตและร่างกายเป็นสิ่งที่อาศัยกันเกิดขึ้น ส่วนเจมส์กล่าวว่าธรรมชาติของจิตอาศัยเรื่องการเป็นเครื่องมือ

๒. การเกิดขึ้นของจิต

๑) การเกิดของจิตในพุทธปรัชญา

จิตเป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ คือ ได้รับรู้อารมณ์อยู่เสมอ จึงเรียกว่ารู้อารมณ์ การเกิดขึ้นของจิต จะเกิดขึ้นโดยไม่มีคุณสมบัติของจิตหรือเจตสิก ซึ่งได้แก่ เวทนา สัญญา และสังขาร ไม่ได้ เพราะจิตเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถรับรู้หรือนึกคิดอะไรได้ จิตและเจตสิก จะแยกจากกันไม่ได้ ต้องเกิดอิงอาศัยกันและกัน จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้น จะต้องมีเจตสิกปรุงแต่งเสมอ

๒) การเกิดของจิตของวิลเลียม เจมส์

วิลเลียม เจมส์ เชื่อว่าจิตเกิดขึ้นจากพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ถึงจะมีความสงสัยว่าวิญญาณมีอยู่จริงหรือไม่ก็ตาม แต่ความสงสัยนี้จะจบลงตรงที่ ทำไมมนุษย์ถึงมีความชัดเจนในจิตเมื่อคิดถึงพระเจ้า และรู้จักพระเจ้าในเมื่อมนุษย์บางคนไม่เคยเห็นด้วยซ้ำ แต่มนุษย์ก็เชื่อว่ามีพระเจ้าอยู่ในจิตใจอยู่ตลอดเวลา

๓. ลักษณะและประเภทของจิตในพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑) ลักษณะและประเภทของจิตในพุทธปรัชญา

ลักษณะของจิตในพุทธปรัชญา มีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่มีการเกิดดับตลอดเวลา ทำหน้าที่รับรู้ รู้สึก คิด จำ เป็นต้น เป็นฐานของชีวิต การรู้สึกตัว การรับรู้สัมผัสและการนึกคิดต่าง ๆ แต่ไม่มีลักษณะที่เป็นตัวตน (Person) อัตตาหรืออาตมัน (Self)

จิตในพุทธปรัชญาแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ แยกตามชาติประเภท ทำให้เกิดอกุศลจิต กุศลจิต วิปากจิต และกิริยาจิต รวมเป็น ๘๔ ดวง คุณลักษณะ และส่วนที่เป็นภูมิประเภท ทำให้เกิดเป็น กามวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต รวมเป็น ๑๒๑ ดวง คุณลักษณะ ซึ่งมีผลให้จิตเป็นอกุศลบ้าง เป็นกุศลบ้าง จนถึงกุศลจิตที่ทำให้ข้ามพ้นอยู่เหนือโลกไม่ต้องวนเวียนให้สังสารวัฏ

นอกจากการแบ่งประเภทออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ พุทธปรัชญายังแบ่งลักษณะของจิต ๒ ประเภท คือ

๑. **สามัญญลักษณะ** มีลักษณะ ดังนี้ (๑) **ทฺรฺงคฺมฺ** (ไปได้ไกล) ธรรมชาติในแง่นี้ คือ พฤติกรรมการรับรู้อารมณ์ของจิต หมายความว่า จิตสามารถไปรับรู้อารมณ์ที่อยู่ห่างไกลได้ แม้เหตุการณ์ในอดีตได้ผ่านมาแล้วอย่างยาวนานหรือเหตุการณ์ที่อยู่ห่างไกลในอนาคต (๒) **เอกจฺรฺ** (เที่ยวไปผู้เดียว) ธรรมชาติในแง่นี้ คือ การเกิดดับเป็นขณะๆ ของจิต หมายความว่า จิตมีธรรมชาติที่เกิดดับทีละดวง เมื่อจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป ก็จะเป็นปัจจัยให้จิตดวงอื่นเกิดขึ้นในรูปกระแสที่ต่อเนื่อง (๓) **อสรีรํ** (ไม่มีสรีระ) ธรรมชาติที่ไร้รูปร่างของจิต หมายความว่า จิตเป็นสังขารธรรม จึงไม่มีสรีระร่างกาย ไม่มีรูปร่างสัณฐาน ไม่มีน้ำหนัก ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น และไม่มีภารกิจที่ ซึ่งต่างจากสิ่งรูปธรรมทั้งหลาย (๔) **กุหาสยํ** (มีถ้ำเป็นที่อาศัย) ธรรมชาติในแง่นี้ คือ การที่จิตจะต้องมีที่อยู่อาศัย เหมือนคนที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนหรือสัตว์ที่อาศัยอยู่ในถ้ำ

๒. **วิเสสลักษณะ** มีลักษณะ ดังนี้ (๑) **ผนฺทณํ** (คั่นร่น) คือ คั่นร่นออกไปรับอารมณ์ที่มากกระทบทางทวารต่าง ๆ มีรูปและเสียง (๒) **จปฺถํ** (กวัดแกว่ง) คือ ขาดความมั่นคง แม้บางครั้งสงบนิ่ง แต่เมื่อมีอารมณ์มากกระทบ ก็หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้น เปรียบเหมือนเด็ก ๆ ที่อยู่ในอิริยาบถเดียวไม่ได้นาน ชุกชนไปเรื่อย ๆ จิตของปุณฺณชนก็มีสภาพกวัดแกว่ง ไม่มั่นคงเช่นเดียวกัน กระโดดไปจับอารมณ์นั้น อารมณ์นี้ หมุนเวียนเป็นวงวน จิตของปุณฺณชนจึงหวั่นไหวไปตามโลกธรรมที่มีความแปรผันขึ้นลงตลอดเวลา (๓) **ทฺรฺกขํ** (รักษาไว้ยาก) คือ การที่จะรักษาคิดให้มั่นคงไม่ให้คิดถึงเรื่องต่าง ๆ นั้น ทำได้ยาก การรักษาอารมณ์ที่เป็นสัปปายะ คือเหมาะสม ไม่เป็นข้าศึกต่อความมั่นคงของจิตทำได้ยากยิ่ง เปรียบเหมือนการควบคุมโจจะไม่ให้เลี้ยวกินข้าวกล้าในที่ที่มีข้าวกล้า ย่อมควบคุมได้ยาก (๔) **ทฺนุณฺวารยํ** (ห้ามได้ยาก) คือ การที่พยายามห้ามจิตให้พ้นจากความชั่ว ไม่ให้คิดในสิ่งที่ไม่ดีนั้นทำได้ยากเช่นกัน และไม่ใช่ว่าแต่เพียงการรักษาคิดให้อยู่ในความดีเท่านั้นที่ทำได้ยาก แม้การห้ามจิตจากความชั่ว (๕) **ทฺนุณฺคฺคหํ** (ข่มได้ยาก) คือ การที่จะฝึกฝนหรือบังคับให้จิตถอยห่างออกจากความชั่ว ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะจิตมักตกไปสู่อารมณ์กามอยู่เสมอ (กามนิปาตินํ) คือ มักจะติดอยู่กับสิ่งที่ชอบใจอยู่เสมอ ทั้งเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก (สุทฺทุทฺถํ) ขณะเดียวกันก็เป็นสภาวะที่ละเอียด (สุตฺธิปฺปณํ) เกิดดับเร็ว (ลหุ) และเกิดดับสืบเนื่องกันตลอดเวลา (๖) **ลหุณํ** (เป็นธรรมชาติที่เบา) คือ จิตเกิดดับรวดเร็ว และสามารถเปลี่ยนการยึดเกาะไปมาระหว่างอารมณ์นั้นอารมณ์นี้อยู่ตลอดเวลา เวลานี้คิดเรื่องนี้ แต่นานไปก็เปลี่ยนเรื่องที่คิด เมื่อจิตรับอารมณ์ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว เช่นนี้ เราจึงมีความรู้สึกสลับกลับไปกลับมาอยู่ตลอดเวลา (๗) **กามนิปาตินํ** (หมกมุ่นในอารมณ์ที่น่ารัก) คือ จิตปุณฺณชนมักติดอยู่ในกามสุข น้อมไปแสวงหาเมาเสพเสวย

๓. **ลักษณะอนิจจัง** พุทธปรัชญาเถรวาทยังกล่าวถึงในลักษณะอนิจจัง คือ ความเปลี่ยนแปลงทุกขณะหรือกล่าวได้ว่า จิตเกิดดับทุกขณะ จิตที่เกิดดับแต่ละขณะนั้นนิยมเรียกว่า ดวง จิตเกิดดับขณะหนึ่งจัดเป็นจิต ๑ ดวง จิตแต่ละขณะเกิดเร็วที่สุดดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุ

ทั้งหลาย เราย่อมไม่ถึงเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เปลี่ยนแปลงเร็วเหมือนจิตนี้ เปลี่ยนแปลงเร็วจนเปรียบเทียบกับอะไรไม่ได้ง่าย” และทรงแบ่งช่วงเวลาที่จิตเกิดดับแต่ละขณะออกเป็น ๓ ระยะ คือ ๑) อุปาทะ ระยะที่จิตเกิดขึ้น ๒) จิตติ ระยะที่จิตดำรงอยู่ ๓) ภังคะ ระยะที่จิตดับการเกิดขึ้นของจิตแต่ละดวงแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ จิตดวงเก่าที่เกิดขึ้นแล้วดับไป จิตดวงใหม่เกิดขึ้นแทนที่แล้วก็ดับไป เพื่อให้จิตดวงใหม่เกิดสืบต่อไป การสืบต่อเนื่องนี้เรียกว่า “สันตติ”

ประเภทและลักษณะของจิตในพุทธปรัชญา แสดงให้เห็นถึงประเภทและลักษณะของจิตในพุทธปรัชญา คือ แยกตามชาติประเภท ทำให้เกิดอกุศลจิต กุศลจิต วิปากจิต กิริยาจิต และส่วนที่เป็นภูมิประเภท ทำให้เกิดเป็น กามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิต จากทั้งสองประเภทยังแสดงออกถึงลักษณะของจิต ได้แก่ สามัญญลักษณะ คือ ทูรณัม (ไปได้ไกล) คุหาสย (มีถ้าเป็นที่อาศัย) อสรีร (ไม่มีสรีระ) เอกจร (เที่ยวไปผู้เดียว) และวิเสสลักษณะ คือ ผนุทน (คืนรน) จปัล (กวัดแกว่ง) ทุรุษ (รักษาไว้ยาก) ทุณนิवारย (ห้ามได้ยาก) ทุณนิคห (ข่มได้ยาก) ลหุน (เป็นธรรมชาติที่เบา) กามนิปาติน (หมกมุ่นในอารมณ์ที่น่ารัก) และจิตเป็นอนิจจัง

๒) ลักษณะและประเภทของจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

ลักษณะและประเภทจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ คือ ๑) ลักษณะจิตเฉพาะบุคคล คือ การแสดงออกถึงธรรมชาติของบุคคล ๒) ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงของระยะห่างของเวลาอย่างเป็นระบบและสมเหตุสมผลที่เป็นปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเป็นองค์ประกอบเข้ามาร่วมกัน ๓) ลักษณะต่อเนื่องทางประสบการณ์ คือ เป็นสิ่งที่ไม่มีการฝ่าฝืน แยกแบ่งแยก การฝ่าฝืนจากจิตใดจิตหนึ่งไปสู่อีกจิตหนึ่ง ๔) ความคิดของมนุษย์มีอิสระจัดการกับทุกสิ่งในตัวเอง หรือมีหน้าที่รู้ คือสิ่งที่มีอิสระจากสิ่งรอบข้าง เช่น เป็นอิสระจากสิ่งแวดล้อม และ ๕) ความคิดมีลักษณะสนใจในส่วนตัวส่วนหนึ่งของวัตถุไม่ว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธ หรืออยู่เฉย ๆ จิตก็ยังคงดำรงอยู่

ประเภทและลักษณะของจิตในพุทธปรัชญากับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีความแตกต่างและความกัน ดังต่อไปนี้

๑. ความแตกต่าง ประกอบด้วย (๑) พุทธปรัชญามองจิตเป็นสภาวะที่เป็นภาพรวม ไม่ได้มองว่าจิตเป็นของเฉพาะบุคคล ลักษณะของจิตในพุทธปรัชญาสามารถเกิดขึ้นกับใครก็ได้ ส่วนปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มองลักษณะของเป็นลักษณะของบุคคล มีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์ ความคิด และการแสดงออกเป็นของเฉพาะบุคคล (๒) จิตในพุทธปรัชญามีธรรมชาติรู้อารมณ์ ส่วนในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มองจิตในลักษณะรู้อารมณ์เฉพาะบุคคล (๓) จิตในพุทธปรัชญามีการดำเนินไปทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ในลักษณะของการรู้อารมณ์ ส่วนปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ การดำเนินไปของจิต คือ การแสดงออก เปลี่ยนแปลง ประสบการณ์ อิสระ และมี

ความสนใจในวัตถุ(๔) จิตในพุทธปรัชญามีการเน้นไปด้วยอาการที่มีทั้งดี ชั่ว หรือเฉยๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มีองค์ประกอบให้เกิด ดี ชั่ว หรือ เฉยๆ ส่วนในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์กล่าวว่า จิตมีการดำเนินหรือการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการมีเหตุผล (๕) จิตในพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีกระทบทางอายตนะทำให้เกิดสภาวะการรับรู้อารมณ์ ส่วนในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ กล่าวว่า จิตมีอิสระ สิ่งที่ผ่านมา เป็นเพียงสิ่งที่ผ่านมาและก็ผ่านเท่านั้น และ (๖) จิตในพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นอนิจจัง ซึ่งในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้

๒. ความเหมือน ประกอบด้วย (๑) จิตในพุทธปรัชญาและปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีการเปลี่ยนแปลง และสืบทอดการตลอดเวลา (๒) จิตในพุทธปรัชญาและปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ไม่มีสรีระ (๓) จิตในพุทธปรัชญามีการหมกหมุ่น และปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีความสนใจในวัตถุ (๔) จิตในพุทธปรัชญาและปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ลักษณะการรับรู้อารมณ์ และ (๕) จิตในพุทธปรัชญาและปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ เป็นนามธรรม

๔. ธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑) ธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญา

จิต มีธรรมชาติ เป็นสังขารธรรมอย่างหนึ่ง เป็นธรรมที่ปรุงแต่งได้ และมีลักษณะเกิดดับอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย จนดูเหมือนว่าจิตนั้นดำรงอยู่อย่างนั้นอย่างไม่เคยดับเลย และเป็นที่รับรู้หรือได้ยินได้ฟังมาว่า “จิตคือธาตุรู้” หรือ “จิตคือธรรมชาติรู้” แต่ธรรมชาติของจิตเองหาได้เป็นเพียงแค่ “รู้” เพียงอย่างเดียวไม่ แต่มีอย่างอื่นที่เป็นธรรมชาติของจิตด้วย เมื่อมีผัสสะ และจิตออกรู้ไปในทวารต่างๆแล้ว จิตจะปรุงแต่งธรรมใดธรรมหนึ่งขึ้นมาด้วย คือ เวทนา ไม่ว่าจิตนั้นจะประกอบไปด้วยปัญญาหรือวิชา ล้วนแต่ต้องปรุงแต่งเวทนาขึ้นมาด้วยทั้งนั้น อันนี้เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของจิตเช่นกัน แต่เวทนาที่จิตปรุงแต่งขึ้นนี้ จำกัดเฉพาะเวทนาทางใจเท่านั้น มิได้รวมเวทนาทางกายไว้ด้วย สังเกตได้โดยง่ายว่า เวทนาทางใจ มักปรากฏอยู่บริเวณกลางทรวงอก อาจจะเคลื่อนไปทางลิ้นปี่ ท้องส่วนบน หรือทรวงอกส่วนบนได้บ้างในบางเวลา บางเหตุการณ์ หากแต่เวทนาทางกายนั้น จะพบว่ามิได้อยู่โดยทั่วไปแทรกอยู่ตามเนื้อตามตัว บางครั้งมีทั้งเวทนาทางกายและทางใจที่คล้ายๆกันเกิดขึ้น จนเหมือนว่ามีเต็มไปหมดทั้งตัว จนแยกไม่ออก สำหรับการแยกเรื่องเวทนาทางกายหรือทางใจ จิตที่ปรุงแต่งเวทนานี้ เกิดขึ้นไม่จำกัดบุคคล แม้แต่พระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสแล้วก็ตาม ดังนั้น สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือ อทุกขมสุขเวทนา ทางใจ ย่อมเกิดขึ้นได้กับพระอรหันต์ด้วย ส่วนเวทนาทางกายนั้นมีอยู่แล้ว ไม่ต้องวินิจฉัย เพราะกายมีอยู่ ผู้คนบางพวกเข้าใจว่าพระอรหันต์ต้องไม่ย่ำ ต้องเป็นเหมือนเสาหรือตอม่อ ปราศจากความรู้สึกใดๆ ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด ตรงนี้เป็นความเข้าใจผิดเรื่องเวทนา บางพวกถึงกับไปเข้าใจว่า เป็นพระอรหันต์แล้วต้องเป็นอัมพาต (หากมีชีวิตอยู่) เพราะต้องหมดความรู้สึก ซึ่งตรงนี้เป็นความเข้าใจผิดเรื่องผัสสะเมื่อจิต

ออกไปปรับอารมณ์ต่างๆแล้วปรุงแต่งให้เกิดเวทนานั้น ตามความเป็นจริงแล้ว สัญญาที่ถูกปรุงแต่งออกจากจิตด้วย เพื่อหมายรู้ในผัสสะนั้น แล้วจึงจะปรุงแต่งเวทนาออกมาได้ และในบางทีก็มีการปรุงแต่งความคิดออกมาด้วย การปรุงแต่งของจิตที่ให้เป็นสัญญาขั้น และเป็นสังขารขั้น นั้นมีอยู่ และไม่จำกัดว่าเป็นเฉพาะของผู้ยังไม่สิ้นกิเลสเท่านั้น ดังนั้นแม้เป็นผู้สิ้นกิเลสแล้ว ก็ยังสามารถจำได้ พุคได้ คิดได้ เพราะขั้นทั้ง ๕ มิได้หายไปไหน มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นคราวๆตามผัสสะที่มีมาและตรงนี้ก็ป็นธรรมชาติของจิตล้วน ๆ ไม่ต้องแบ่งเป็นธรรมชั้นไหน เพราะเป็นไปกับจิตทุกดวงที่ยังเกิดดับๆไม่รู้จบอยู่ และไม่ว่าจะสิ้นกิเลสไปแล้วหรือไม่

ธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญา ทำให้ทราบและเข้าใจว่า จิตมีธรรมชาติเดียว คือ ฐารมณ์ จิตเป็นอารมณ์อยู่เสมอ เกิดขึ้นเร็ว ดับเร็ว และมีความอนิจจัง ความไม่เที่ยงตลอดเวลา

๒) ธรรมชาติของจิตในปรัชญาของ วิลเลียม เจมส์

จิตมิใช่สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือเป็นอสสาร แต่เห็นว่าจิตมีลักษณะเป็นสาร ซึ่งมีแนวคิดสำคัญคือ เชื่อว่าสารเป็นเครื่องกำหนดลักษณะพื้นฐานของสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งเหตุการณ์ทั้งหลาย และสรรพสิ่งนั้นเกิดจากสารหรือเป็นผลผลิตของสาร ความเป็นจริงต้องสามารถเห็นได้ ฟังได้ ดมกลิ่นได้ รุ้รสได้ สัมผัสทางกายได้ ดังนั้นเจมส์ จึงยึดมั่นอยู่กับสิ่งที่ป็นรูปธรรมหรือด้านวัตถุ เช่น เรื่องของจิตหรือวิญญาณ ซึ่งพุทธปรัชญาเห็นว่าจิตเป็นนามธรรม ไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตน จับต้องไม่ได้ สัมผัสไม่ได้ แต่รู้ได้ด้วยสิ่งที่เข้ามากระทบ แต่เจมส์เห็นว่าจิตเป็นการทำงานของสมองและระบบประสาทต่างๆ ที่คอยควบคุมร่างกาย การเคลื่อนไหวของร่างกายถูกสั่งงานโดยสมอง

วิลเลียม เจมส์ กล่าวถึง ธรรมชาติของความคิดหรือจิตว่า เป็นไปแบบสันตติ คือมีการทำงานสืบต่อกัน ไม่ขาดหายไปไหน จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้น ในระหว่างความแปรปรวนก่อนที่จะดับก็เกิดจิตดวงหนึ่งมารับช่วงต่อเป็นสายธาร ธรรมชาติของจิตของวิลเลียม เจมส์ ถูกมองผ่านระบบการทำงานของร่างกาย

ธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญากับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ทำให้ทราบถึงความแตกต่างและความเหมือน คือ ความแตกต่าง จิตในพุทธปรัชญาไม่ใช่ว่าจิตสำนึกส่วนปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มองจิตผ่านจิตสำนึกว่า เป็นธรรมชาติของจิต ซึ่งในพุทธปรัชญากล่าวถึงจิตสำนึกเป็นเพียงอารมณ์ของจิต (เจตสิก) เท่านั้น และความเหมือน ธรรมชาติของจิต เป็นไปแบบสันตติ คือมีการทำงานสืบต่อกัน ไม่ขาดหายไปไหน จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้น ในระหว่างความแปรปรวนก่อนที่จะดับก็เกิดจิตดวงหนึ่งมารับช่วงต่อ จิต มีธรรมชาติเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นทางอารมณ์ทางตา (เห็น) อารมณ์ทางหู (ได้ยิน) อารมณ์ทางจมูก (ได้กลิ่น) อารมณ์ทางลิ้น (รับรส) อารมณ์ทางกาย (สัมผัส) อารมณ์ทางใจ (นึกคิด) และจิตเป็นนามธรรม

๕. การทำงานของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของ วิลเลียม เจมส์

๑) การทำงานของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

จิตมีธรรมชาติ เกิด-ดับสืบต่อกัน การเกิด-ดับของจิตนี้ เป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ เกิด-ดับในภวังคจิต และเกิด-ดับในวิถิ คือเมื่อรับอารมณ์ การทำงานของจิตก็เช่นกัน ทำงานใน ๒ ลักษณะ คือ ทำในวิถิจิต และในภวังคจิต การเกิดดับต่อเนื่องของจิตเป็นอยู่หลายภพชาติยาวนาน จึงเหมือนจิตเป็นกระแส เป็นแถวแนวไม่ขาดสาย จึงเรียกว่า กระแสจิต

จิตมีการทำหน้าที่สืบทอดต่อกันเป็นลำดับ คือ ความเป็นไปแห่งจิตที่เป็นไปเร็ว ชุลเล่นไปในอารมณ์ การทำงานของจิตสามารถสรุปได้ ดังนี้ ๑) ปฏิสนธิ (หน้าที่สืบทอดภพใหม่) ๒) ภวังค (หน้าที่เป็นองค์ของภพ) ๓) อาวัชชนะ (หน้าที่ค้ำจุนอารมณ์ใหม่) ๔) ทัสสนะ (หน้าที่เห็นรูป) ๕) สวณะ (หน้าที่ได้ยินเสียง) ๖) ฆายณะ (หน้าที่รู้กลิ่น) ๗) สายณะ (หน้าที่ลิ้มรส) ๘) ผุสนะ (หน้าที่ถูกต้องโณภูัพพะ) ๙) สัมปฏิจชนะ (หน้าที่รับอารมณ์) ๑๐) สันตிரณะ (หน้าที่พิจารณาอารมณ์) ๑๑) โวภูฏัพพะ (หน้าที่คัดสินอารมณ์) ๑๒) ขวณะ (หน้าที่เล่นเสพอารมณ์) ๑๓) ตทาลัมพะ (หน้าที่รับอารมณ์ต่อจากขวณะก่อนตทกวัฏ) ๑๔) จุติ (หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน) จะเห็นได้ว่าการทำงานของจิต เริ่มตั้งการเกิด ดำเนิน และชีวิตสิ้นไปจากโลกนี้

๒) การทำงานของจิตในปรัชญาของ วิลเลียม เจมส์

วิลเลียม เจมส์ ได้กล่าวถึงการทำงานของจิตไว้ คือ “เป็นไปอย่างกระตือรือร้น (Activity) ไม่ใช่อย่างเฉื่อยชา (Passively) แนวคิดแบบเก่า เชื่อว่า ความรู้เป็นเพียงปฏิกิริยาที่ได้รับจากการประทับของวัตถุภายนอกมาสะสมกันเท่านั้น จึงเป็นการละเลยกิจกรรมของจิตในการจัดการประสบการณ์ มีสื่อเพียงคนเดียวเท่านั้นที่เชื่อว่า จิตมีความสามารถที่จะสร้างและประดิษฐ์ความคิดทั่วไป (General Idea) ของสิ่งต่างๆ โดยแยกจิตภาพต่างๆ ออกจากจิตภาพอื่นๆ ทั้งหมดที่รวมกันอยู่ในจิต แต่ความคิดทั่วไปไม่ใช่ข้อมูลโดยตรง เป็นเพียงการนำเอาจิตภาพมารวมกันหรือเปรียบเทียบกัน ส่วนเบอร์คเลย์และฮิวม์ปฏิเสธกิจกรรมในการสร้างความคิดทั่วไปของจิต เพราะว่าเราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของความคิดสากล (Universal) ที่ไม่ใช่เป็นความคิดของสิ่งเฉพาะได้ เช่น เราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของ “คน” ที่ไม่มีคุณลักษณะต่าง ๆ ได้ เช่น ไม่สูง ไม่เตี้ย ไม่ขาว ไม่ดำ หรือเราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของคนที่เป็นตัวแทนของคนทุกรูปร่างและคุณสมบัติทั้งหมดได้

พุทธปรัชญามีการทำงานของจิต คือ มีธรรมชาติ เกิด-ดับสืบต่อกัน การเกิด-ดับของจิตนี้ เป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ เกิด-ดับในภวังคจิต และเกิด-ดับในวิถิ คือเมื่อรับอารมณ์ การทำงานของจิตก็เช่นกัน ทำงานใน ๒ ลักษณะ คือ ทำในวิถิจิต และในภวังคจิต การเกิดดับต่อเนื่องของจิต

เป็นอยู่หลายภพชาติยาวนาน จึงเหมือนจิตเป็นกระแส เป็นแถวแนวไม่ขาดสาย จึงเรียกว่า กระแสจิต ส่วนจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ มีการทำงาน เฉพาะบุคคล เพราะจิตไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์ มีภาวะเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลตลอดเวลา อย่างไม่ขาดสาย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ผลจากการศึกษาทำให้พบประเด็นข้อเสนอแนะ ๒ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในทางวิชาการ

๑. เนื่องจากในงานวิจัยเล่มนี้ยังพบอุปสรรคในด้านของภาษาและคำใช้ในการอธิบายปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ซึ่งเป็นภาษาไทยนั้นมีน้อย ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการวิจัยในการตีความให้มากขึ้น เพื่อช่วยเป็นแหล่งอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ และสะดวกต่อผู้ที่ไม่นิยมอ่านภาษาต่างประเทศ ทั้งยังเป็นส่วนช่วยให้งานของวิลเลียม เจมส์ ได้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๒. การทำวิทยานิพนธ์ เรื่องดังกล่าวนี้มีการเปรียบเทียบกันระหว่างหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา กับปรัชญาตะวันตกโดยเฉพาะเรื่องจิต และการทำการเปรียบเทียบหลักคำสอนทั้งสองฝ่ายที่ได้ดำเนินการมาแล้วนี้ คงไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร อาจเป็นเพราะปัญญายังไม่เข้าถึงหลักคำสอนแต่กระนั้นก็ตามก็ยังพอที่มีความประสงค์ให้ท่านที่มีโอกาสได้ศึกษาต่อไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสสารในพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับกับปรัชญาตะวันตก เป็นต้น จึงจะมีผลดีอย่างมากที่ทางตะวันตกจะได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการศึกษาต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ซึ่งผู้วิจัยยังเห็นว่า ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่ควรศึกษาอยู่ ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างแนวความคิดเรื่องกระบวนการพัฒนาจิตในทางพุทธปรัชญากับทางทัศนะของทางตะวันตกท่านอื่นๆ ที่เป็นปฏิบัตินิยมเช่นเดียวกับของวิลเลียมเจมส์

๒. การศึกษาความคิดเรื่องจิตของ เจมส์นั้นอยู่ในยุคของการตีความ คำว่าจิต แตกต่างจากสมัยโบราณและสมัยกลาง คือเน้นพฤติกรรมมากขึ้นแทนที่จะเป็นศึกษาเนื้อหาของจิตโดยตรง กลับเน้นพฤติกรรมที่เกิดจากการทำงานของจิต โดยสิ่งที่ผลของจิตเป็นประการ เพราะฉะนั้นหาก

จะนำความคิดของนักจิตวิทยาร่วมสมัยมาเพื่อปรึกษาเปรียบเทียบก็อาจได้องค์ความรู้ใหม่ที่
ใกล้เคียงกับยุคของเจมส์มากขึ้น

๓. ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการทำงานของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญา
ของวิลเลียม เจมส์